

طاق بستان

در پنج کیلومتری شمال شرقی شهر کرمانشاه، در کنار چشمه آبی که از زیر کوه سنگی عظیمی بیرون می‌آید و از برکت آن دریاچه کوچک زیبایی بوجود آمده است، نقوش چند از دوران ساسانی بر روی صخره‌های کوه حجاری شده است و این مجموعه با هوای معتدل آن محیط، منظره زیبایی بوجود آورده است.

وضع طبیعی این منطقه پیش از زمان ساسانی مانند امروز نبود بلکه در اطراف آن بیشه‌های انبوه و نیزارهای فراوان وجود داشت که از این لحاظ برای شکار گراز و پرندگان آبی و صید ماهی

مهندس حاکمی

رئیس موزه ایران باستان

مناسب بود و حالیه، بقایای آن بیشه‌ها و نیزارها را که تا کنار رود قره‌سوا امتداد داشته با اندک تغییری که در اثر عوامل طبیعی و ایجاد کشتزارها بوجود آمده میتوان مشاهده نمود. بنابراین بعلمت موقعیت طبیعی و آب و هوای معتدل، محل مزبور مورد توجه پادشاهان ساسانی قرار گرفت و آنجا را برای تفرج و شکارگاه سلطنتی انتخاب نمودند ضمناً مناظری که بر روی صخره‌های طاق بستان از زمان خسرو دوم (خسرو پرویز) باقیمانده مؤید این نظر است. چه با اندک دقتی میتوان قرائنی بین نقوش و وضع محل نامبرده پیدا کرد و بطور یقین گفت که مجالس شکار طاق بستان کاملاً جنبه محلی داشته و مربوط به همان منطقه است.

حجاریه‌های طاق بستان شامل سه قسمت است که بشرح هر یک بترتیب می‌پردازیم:

نقش برجسته اردشیر دوم - (۳۸۳ - ۳۷۹ میلادی) این مجلس يك صحنه از پیمان مذهبی است که تصویر شاه در وسط قرار گرفته و در سمت راست او شکل خدای آهورامزدا نقش شده است که حلقه مودت را بدو می‌سیارد. در سمت چپ شاه صورت مهر باهاله نورانی قرار گرفته که برسمی در دست دارد. و بر روی يك گل آفتاب گردان (لوتوس) ایستاده است. در زیر پاهای شاه و آهورامزدا پیکر شخصی که بنظر دشمن مغلوبی است مشاهده میشود (شکل ۱) در سمت چپ نقش برجسته اردشیر دوم، دو طاقنمای کوچک و بزرگ در سنگ کنده شده است:

نقوش برجسته شاپور ها - در طاق کوچک که بوسیله شاپور سوم (۳۸۸-۳۸۳) ساخته شده است تصویر این شاهنشاه پدرش شاپور دوم را که رو بروی هم ایستاده و دستهای آنان به قبضه شمشیرهای بلندی قرار دارد بر دیور مقابل طاقنما حجاری نموده اند و کتیبه‌هایی بخط وزبان پهلوی در کنار نقوش مزبور بر روی سنگ حک شده است. (شکل ۲) که یکی از آنها مربوط بشاهپور دوم شاهنشاه ساسانی است و کتیبه دیگر متعلق بشاهپور سوم پسر شاهپور دوم است.

الف - کتیبه شاهپور دوم در ۹ سطر بدین مضمون است : این پیکر مزداپرست خداوندگار شاهنشاه ایران و غیر ایران [ایران و انیران] از نژاد پاک آسمانی، زاده خدایان، پسر مزداپرست خداوندگار شاهنشاه ایران و غیر ایران از نژاد آسمانی زاده خدایان، پسر مزداپرست خداوندگار هرمز شاهنشاه ایران و غیر ایران از نژاد پاک آسمانی نوه خداوندگار نرسی شاه شاهان .

ب - کتیبه شاپور سوم در ۱۳ سطر : « پیکر مزداپرست خداوندگار شاهپور شاه ایران و غیر ایران از نژاد آسمانی زاده خدایان، پسر مزداپرست شاپور شاهنشاه ایران و غیر ایران از نژاد پاک آسمانی، زاده خدایان نوه خداوندگار هرمز شاهنشاه » .

طاق بزرگ یا طاق خسرو دوم - در سمت چپ و جنب طاقنمای شاهپورهاطاق بزرگی وجود دارد که بعقیده کم . ایردمان^۱ این طاق بدستور پیروز پادشاه ساسانی که بین سالهای ۴۸۳-۴۵۷ میلادی میزیسته ساخته شده است ولی ارنست هر تسفلد^۲ که سالها در ایران مشغول کاوشهای علمی بوده است بنیان گذار این طاق بزرگ را خسرو دوم (خسرو پرویز) میدانند که از سالهای ۵۹۰ تا ۶۲۸ برای ایران سلطنت میکرد (شکلهای ۲ و ۳) و نیز این شاهنشاه در نظر داشت مجموعه ای از طاقنماهای سه ایوانی در این محل ایجاد نماید که طاق بزرگ در وسط و دو طاقنمای کوچک در طرفین آن قرار میگرفت . در طرف راست این طاق بزرگ طاق شاهپور سوم قرار داشت که این نظر را تائید مینماید ولی ساختمان طاقنمای کوچک سمت چپ بعللی نامعلوم بتعویق افتاد و هیچوقت عملی نگردید .

جبهه طاق بزرگ تماماً حجاری شده است و در طرفین آن نقش دو درخت زندگی بابر گهاو گلهای کنگر بسبک تخیلی (Stylisée) ساخته اند (شکل ۴). و در گوشه های بالای طاق دو فرشته بالدار که مظهر ربه النوع فتح و پیروزیست

۱ - K. Erdmann از باستانشناسان آلمانی است .

۲ - E. Herzfeld

مشاهده میشود که در دست هر يك تاج افتخاری مزین به نواری چین دار قرار دارد و در وسط طاقنما شکل قرص ماه را در وسط دو نواری چین دار نشان داده اند. در دیوار مقابل طاق دوردیف نقش بسیار برجسته در سنگ حجاری شده است. نقش برجسته فوقانی يك مجلس اعطای سلطنت را نشان میدهد که شاه در وسط ایستاده و در دست او تاج مزین بانوار است که از طرف آورمزد که در طرف راست قرار گرفته باو اعطا میشود. در پشت شاه شکل ربه النوع ناهید، مظهر فراوانی و برکت را حجاری نموده اند که تاج دیگری به شاه تقدیم میکند.

در پائین نقش برجسته فوق تصویر کاملاً برآمده^۱ خسرو دوم را سوار بر اسب با لباس سواره نظام پوش ساسانی نشان میدهد در دست راست شاه نیزه ایست که حال حمله بخود گرفته است. سر و بدن شاه کاملاً در زیر زره مخفی شده است و گردن و سینه اسب هم مستور از زره میباشد که در هنگام جنگ بقسمت حساس بدن او آسیبی نرسد، (شکل ۶۹۵)

در دو طرف بدنه این طاق دو مجلس شکار بر روی سنگ با ضخامت کم حک شده است.^۲ در سمت چپ مجلسی از شکار گزاران در يك مرداب بانیرازهای انبوه نشان میدهد که مرغابی و ماهیان فراوانی هم دارد. در قسمت چپ این مجلس پنج ردیف فیل مشاهده میشود که بر روی هر يك دو سوار قرار گرفته و گرازهای شکار شده را حمل مینمایند. در بالای این نقش برجسته يك قایق پاروئی، زمانی حمل میکند که در حال خواندن آواز و کف زدن هستند و عده ای از زنان آنرا بحرکت در می آورند. قایقهایی که در وسط در حال حرکتند تماماً حامل زنان میباشند و قسمت جالب این نقش برجسته آنست که دو مرحله از شکار را مشخص میسازد. بنابراین هر قایقی را دو مرتبه نشان میدهد. (شکل ۷)

در يك مرحله تصویر شاه را بزرگتر از سایرین در حال تیراندازی مجسم نموده اند در حالی که زنی در سمت چپ باوپیکان میدهد و در سمت

راست زن دیگری مشغول نواختن چنگ است. در قایقی که عقب قایق شاه قرار گرفته زنان چنگ زن مشغول نواختن میباشند. ضمنا دو گراز را شاه شکار کرده است. در سمت راست این شکار گاه دو قایق دوباره ظاهر میشود. در اینجا دور سر شاه را هاله‌ای احاطه نموده و کمان را که زه آن باز است با دست چپ نگاه داشته. و این امر علامت آنست که شکار با آخر رسیده است. در پائین مجلس شکار دسته‌های فیل سوار مشغول جمع‌آوری حیوانات شکار شده هستند که از پشت بزمین افتاده‌اند. لباس‌ها غالبا گل‌دار میباشند و در حدود سی نقش مختلف روی لباس شاه دیده میشود که غالب آنها بر روی پارچه‌های زمان ساسانی دیده شده است.

در بدنه راست طاق مزبور (شکل ۸) شکار گاه دیگری است که در آن شکار جگر که گوزن را نشان میدهد. در قسمت وسط این نقش شکار گاه بوسیله یک دیوار مستطیل شکل محصور شده است. در این نقش برجسته شکل شاه را سه مرتبه نشان داده‌اند. در قسمت بالا شاه سوار بر اسب خود را آماده شکار مینماید و زنی چتری را بالای سر او نگاه داشته است پشت سر شاه زنانی صف کشیده‌اند که بعضی مشغول نواختن آلات موسیقی هستند و در سمت مقابل بر روی سکوئی که از سطح زمین ارتفع دارد عده‌ای از رامشگران نشسته‌اند که بعضی‌ها چنگ مینوازند و برخی بدست کوبی اشتغال دارند در پائین این صحنه در وسط شاه سوار بر اسب و کمان بردست بحال تاختن در تعقیب گوزنهاست و در پائین این شکار گاه تصویر شاه را در حالیکه تیردان بدست گرفته و از شکار مراجعت میکند. نشان میدهد. در طرف چپ تعدادی شتر مشغول حمل گوزنهایی که شکار شده هستند.

این نقش برجسته یک وضع استثنائی دارد چه سازنده آن سعی نموده که حالات مختلف را در یک صحنه مجسم سازد و در حقیقت میتوان آنرا یک نوع نقاشی فرض نمود که بر روی سنگ حک شده است.

محل واقعی این شکار گاه که در طاق بستان نقش آن مجسم شده است از محل مزبور زیاد دور نیست. جهانگردان و مسافرینی که غالبا از کرمانشاه به طاق-

بستان می آیند در نزدیکی این محل بقایای دیوارهایی را که متعلق بزمان ساسانی و در سمت راست جاده است ملاحظه مینمایند بدون آنکه باین امر توجه داشته باشند که این محل دیوار کشیده همان شکار گاه قدیمی است که روزگاری پادشاهان ساسانی در آن به شکار جر که مشغول بوده اند و متاسفانه قسمتی از دیوار مزبور بعلت عبور جاده جدید قطع شده است ولی قسمت اعظم آن که در طرف راست جاده وجود دارد هنوز پابرجاست و بعلت وجود نقش آن در طاق بستان از لحاظ تاریخی بسیار واجد اهمیت بوده و حفظ آن بسیار ضروری بنظر میرسد.^۱

در مقابل طاق و نزدیک چشمه، مجسمه ناقصی از خسرو دوم نیز موجود است که معلوم نیست بدست چه کسانی در داخل دریاچه مقابل طاق بستان افتاده بوده و در نتیجه قسمت اعظم آن از بین رفته است.

در این مجسمه خسرو را در حال ایستاده می بینیم که دست های خود را بر روی شمشیر گذارده است ولی بسبب آسیب فراوانی که این مجسمه دیده است تشخیص وضع کامل آن غیر مقدور میباشد.

در طاق بستان یک جفت سرستون از دوران ساسانی نیز وجود دارد که در یک طرف آن نقش خسرو دوم و در سمت دیگر تصویر ربه النوعی دیده میشود که تاج گلی در دست راست و گل لوتوسی در دست چپ دارد (شکل های ۹ و ۱۰).

طاق بستان امروزه علاوه بر جنبه تاریخی و باستانی که بسیار مورد توجه دانشمندان باستان شناس بوده، بعلت موقعیتی که دارد از لحاظ جهانگردان نیز در خور اهمیت میباشد.^۲

۱ - این نکته که تحقیق و کشف نویسنده فاضل این مقاله است بسیار حائز اهمیت میباشد (بررسی های تاریخی)

۲ - هنگامی که مجله زیر چاپ بود مقاله دیگری در مورد طاق بستان بدقت مجله رسید که نظریه کاملاً جدید و تازه ای است و چون چاپ آن در این شماره دیگر امکان نداشت در شماره دیگر آنرا بچاپ خواهیم رسانید (بررسی های تاریخی)